

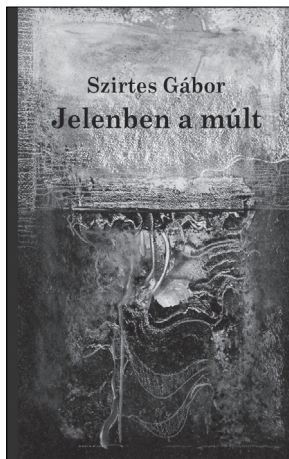
„MENTENI, MENTENI, MEGMENTENI!”

Szirtes Gábor: Jelenben a múlt. Esszék, tanulmányok

Egy könyvet sokféleképpen olvashatunk. Megközelítési módunk függhet a rendelkezésünkre álló időtől, célunktól, befogadói tapasztalatunktól. Hol kezdjük bele? Egy-egy érdekes cím, alcím kelti-e fel figyelmünket, vagy a névmutatóra, tárgymutatóra esik tekintetünk? Nem mindegy, hogy történelmi monográfiáról, regényről, versantológiáról van-e szó. Szirtes Gábor kötetében az epilógus keltette föl kíváncsiságomat (*És a hetvenöt soros*, 244–247.). Ott nyílt ki a könyv, és az írók, költők, szerkesztők, munkatársak gazdag névsorát követtem nyomon: a hála és az elköszönés gesztusát. A szerző búcsúzik azoktól, akikkel együtt szolgálhatta a „Nagybetűs Szellem, a Hasznos Szép” ügyét. Az összegző sorok az esszék és tanulmányok megformálását, válogatását is igazolták.

Szirtes Gábor korábbi munkáiból többet ismertem, az általa szerkesztett és írt könyvek sokaságát forgattam haszonnal. Az új kötetben megidézett alkotók java Pannóniához, azon belül Baranyához és Somogyhoz köthető. Alkotásaikban hangsúlyosak a szülőföld színei. Költőként, műfordítóként, kritikusként, szerkesztőként az egyetemes magyar irodalmat gazdagították. Személyiségük, tevékenységük most jórészt a Pannonia Könyvekben kiadott naplók, levelek segítségével elevenedik meg. Néhány esetben a velük kapcsolatos munkák Pécssett kiadott részletes áttekintésével találkozunk. Az értékörző, értékudatosító írások többsége korábban a *Jelenkorban*, a *Pannon Tükörben*, a *Magyar Naplóban* és a *Somogyban* jelent meg. A gyors felejtés ellen fellépő méltatások általános veszélye, hogy a szerzőt megkísérti az aránytévesztés, a bizonygatás bőbeszédűsége, nagyotmondása. Bár Szirtes Gábor ezeket a csapdákat többnyire sikeresen elkerülte, egy-egy minősítése túlzónak hat.

A kötetben a legnagyobb terjedelmet Rajnai László és Takáts Gyula munkássága kapta. Az előbbit az is indokolja, hogy a tragikus sorsú, sokáig mellőzött irodalomtörténész szorosan kapcsolódott Pécshez. Születésén, középiskolai tanulmányán, egyetemi indulásán kívül a *Sorsunkban* és a *Jelenkorban* közölt publikációit és itteni barátait említem. Életében mindössze egy kötete jelent meg. Háttérbe szorulásának, szinte teljes elfelejtésének szomorú bizonyítéka, hogy kimaradt az *Új magyar irodalmi lexikonból*. Szirtes Gábornak kimagasló érdeme van abban, hogy gazdag kézírathagyatékát nem engedte át az enyészetnek. Tanulmányainak, esszéinek, bírálatainak posztumusz gyűjteményét 2002-ben jelentette meg. Neki is köszönhető, hogy két évvel később nyilvánosságot kapott bölcséleti naplója és megannyi vallomása. Kodolányi Jánosról szóló monográfiáját 2019-ben adta ki. 2015-ben *„Dráma hőségnek jöttem a világ-*

*Pro Pannonia Kiadó
Pécs, 2021
248 oldal, 2750 Ft*

ra” címmel írta meg Rajnai pályarajzát. A kedvező visszhangú könyv megállapításaival és az említett írások részleteivel rendre találkozunk az új kötetben.

Az első tanulmány a kritikus, irodalomtörténész reményteli indulásával foglalkozik (7–25.). Az „új Schöpflin” születése minősítés alighanem erős túlzásnak tűnne föl, ha nem idézőjelben szerepelne. (A címválasztást így sem tartom szerencsésnek.) Az Eötvös Kollégium diákja a Waldapfel-féle Stílusgyakorlatokon hívta fel magára a figyelmet. Reménybeli irodalmi szervezőként, kritikusként tekintettek rá. A fordulat éve után azonban a legjobb tulajdonságokkal rendelkező személyiség sem lehetett volna új Schöpflin. Ahhoz hiányzott az a légkör, amely a *Nyugat* korábbi nemzedékeinek megadatott. Rajnai nagyjából Domokos Mátyással, Fodor Andrással, Lator Lászlóval, Réz Pállal, Szász Imrével egyidőben volt a legendás kollégium hallgatója. Valamennyien átestek a beavatásokon, a kivételes erőpróbákon. Bőrükön érezték a szellemi műhely elleni durva ideológiai támadásokat. Kényszerű távozásuk és az egyetem befejezése után (olykor kitérőkkel) elfoglahatták helyüket a kiadókban. Lektorként, szerkesztőként, műfordítóként, költőként szerezték nevet. A fővárosi környezet még a legnyomasztóbb években is adott számukra valamilyen védelmet, biztatást. Elég, ha Domokos Mátyás visszatekintéseire, Fodor András naplóira, Réz Pál interjúkötetére hivatkozom. Kivétel nélkül megsínylették a kor kulturális politikáját; első köteteikre az indokoltnál jóval hosszabb ideig kellett várniuk.

A Pécsre visszavonuló Rajnai László nem kapott, bizonyára nem is keresett hasonló lehetőségeket. Ebben szerepet játszott lelki alkata, beállítódása. Az önkéntes félrevonulás és a politikai háttérű marginalizálódás sokak számára személyiségalkító, egyenesen torzító tényező. Fokozhatta az érzékenységet, a gyanakvást, az öngazolást, akár a gőgöt is. A kirekesztés, elszigetelődés komolyan hatott Hamvas Béla, Kodolányi, Várkonyi Nándor és Rajnai László világlátására, kapcsolataira. A tanulmányban szóba kerül munkahelye, gyengülő egészsége, megromló házassága, méltatlan helyzete. Csupán reménykedhetünk abban, hogy hagyatékában az idézettekén kívül is maradtak olyan üzenetváltások, amelyek tovább árnyalják arcképét és a kor emberpróbáló nyomását. Szirtes Gábor első két írását kissé bőbeszédűnek éreztem, a bennük előforduló átfedéseket érdemes lett volna feloldani.

A politikai nézetei miatt sokat támadott Kodolányinak 1948 és 1955 között nem jelent meg könyve. Hosszú ideig visszavonultan élt Balatonakarattyán. A hatalommal egyezkedni képtelen író elismeréssel szólt Rajnai felkészültségéről, tartásáról. 1952 februárjában úgy írt róla Várkonyinak, mint aki előtt komoly jövő áll (49.). A magány éveiben értesült arról, hogy a fiatal kritikus új szemléletű könyvet tervez róla. Rövidesen leveleket váltottak, személyesen is találkoztak. A remélt barátság és a vágyott gyümölcsöző munkakapcsolat sajnos torzóvá vált. A bizakodást az író részéről elfogultság és vád követte (51.). Ráadásul a közvetítő Várkonyi Nándor felelősségét is fölvetette. Szirtes Gábor a korabeli levélváltások bemutatásával igyekszik feltárni a három személyiség mozgatórugóit. A túlérzékeny művészek, gondolkodók életéből számolatlanul sorolhatnánk hasonló félreértéseket, igazságkeresésből, monomániából fakadó elítéleteket, kapcsolati válságokat. Számomra tanulságos az is, amit a kötet szerzője Várkonyi és Rajnai barátságáról gondos munkával kiderített (68–79.).

Csorba Győző a *Jelenkor* meghatározó szerzője volt. A Pro Pannonia Kiadói Alapítványnak köszönhető, hogy életében kiadott könyvei halála után továbbiakkal folytatódtak. „Az utókornál nincs protekció...” című fejezetben ennek a munkának a hozadékaival, tanulságával szembesülünk (80–89.). Szirtes Gábor rendre felidézi azokat, akik a nagyszabású vállalkozás részesei voltak. A 11 posztumusz könyv csaknem 200 ív terjedelmű. Az áttekintésben megismerkedhetünk a fordítások és a kéziratban maradt félezernél több vers sorsával. Utóbbiakat Bertók László szerkesztette köteté. Utószavában sajátos költői naplóként méltatta a nyilvánosságra hozott darabokat. Csorba Győző a politikai jégkor-

szak előtt a Római Magyar Akadémia ösztöndíjas vendége volt. Az 1947–48 fordulóján ott töltött hónapokról forrásértékű naplót vezetett. A Takáts Gyulát, Weöres Sándort, Cs. Szabó Lászlót, Ferenczy Bénit, Kerényi Károlyt is megörökítő kéziratot Csuha István rendezte sajtó alá. Csorba vallomásait, interjúit, nyilatkozatait Tüskés Tibor válogatta és szerkesztette köteté. Nem hagyhatom szó nélkül a hagyatékban maradt irodalmi levelek gazdag gyűjteményét sem. Az összegzésben Szirtes Gábor nem kevés fájdalommal említi a kiadványok sovány kritikai visszhangját.

Tüskés Tibor önálló műveivel, szerkesztői tevékenységével, irodalmi kapcsolataival maradandó nyomot hagyott Pécs irodalmi-kulturális életében. A *Jelenkor*ért folytatott sokoldalú munkáját a vele készült beszélgetésekből, visszatekintésből, méltatásból azok is megismerhetik, akik személyesen nem találkoztak vele, akik működésének lezárulása után tekintenek vissza pályájára. A „*Mindörökre titok marad?*” című fejezetben Szirtes Gábor a szerkesztő, író, kritikus szellemi önismeretének útját követi nyomon (90–116.). A tanulmányban sorra tűnnek föl Tüskés irodalmi, szociográfiai vállalkozásai. Érzékelhetjük az őt körülvevő, munkáját nehezítő társadalmi, politikai közeget. Vitái, mérlegeléseiben mindig támaszkodhatott azokra az élő vagy holt alkotókra, akiknek morális tartását kikezdehetetlennek tartotta. Mindig akadtak megértő, biztató pályatársai, akiknek beszámolhatott emberpróbáló helyzeteiről. A *búcsú stációi* című írás a szerkesztő, irodalomtörténész Tüskés Tibor legbenső gondolataival, hitével, betegségétudatával is szembeesíti az olvasókat (117–126.).

Az *Irodalmi válságkezelés* című tanulmány Várkonyi Nándor előtt tisztelig. Ez a kötet másik kiváló írása. Szirtes Gábor felidézi a *Sorsunk* indulását, a szerkesztő felfogását, konfliktusait. A Nemes Nagy Ágnes által hároméves irodalomnak nevezett időszak (1945–48) a szűkülő szabadság mindennapjait jelentette. A lopakodó diktatúra kulturális képviselői folyamatos támadást intéztek az *Újhold*, a *Válasz*, a *Magyarok* és a *Sorsunk* alkotói, szerkesztői ellen. Keszi Imre, Lukács György, Lukácsy Sándor, Szigeti József és eszmetársaik bírálataiban az esztétikai ítéleteket egyre gyakrabban váltották fel az ideológiai, illetve személyeskedő, feljelentéssel felérő bekezdések. Várkonyi mellett a *Sorsunk* egykori szerzői közül Németh László, Weöres Sándor és Hamvas Béla is sorozatos kritikákat kapott. A szorongató helyzet jellemzése után Szirtes Gábor Várkonyi Nándor útkezesését, erkölcsi kiállását körültekintően, árnyaltan mutatja be. Összefoglalja a támadásokat, a méltatlan elvárásokat. Elfogadó módon idézi Várkonyi döntését: „a honi kritika azt kívánja tőlünk, hogy szerkesszünk szépirodalmi és művészi folyóiratot irodalom és művészet nélkül. Ez programnak kissé paradox. Nem vállaljuk” (137.). A lemondás kapcsán hivatkozik a Kodolányinak címzett szerkesztői levélre és Várkonyi önéletrajzára, a *Pergő évekre* is. Összegzésében következetes, bátor gesztusként, morális példaként említi viselkedését.

Weöres Sándor pécsi éveiről és barátairól korábban többek között Tatay Sándor, Várkonyi Nándor, Bertók László és Tüskés Tibor írt már. Szirtes Gábor részben rájuk hivatkozva vázolta a költő és a város kapcsolatát („*Ragyogó porodba vetem szívemet...*”, 143–158.). Bár az említettekben kívül Lovász Pál és Weöres barátsága, munkatársi kapcsolata is szóba kerül, új ismeretekkel nemigen gazdagodik az olvasó. Itt több pontosításra, kiegészítésre van szükség. Weöresnek feledhetetlen, ugyanakkor ellentmondásoktól terhes élménye volt Csöngé, de nem szülőfaluja (144.). Szombathelyen, a bábaképezdében császármetésszel született. Korai élményei Pápához kapcsolódnak. Családjá akkor költözött Csöngére, amikor a katonatiszt apát nyugdíjazták. Weöres nem volt a pápai gimnázium tanulója (143.). Dicstelen szombathelyi reáliskolai szereplése után a hatodik osztályt magántanulónként Győrben ismételte meg. A „*Harmadik nemzedék*” címből az áttekintésben elmaradt az idézőjel (153.). Ez csak látszólag apróság. Az írásjel szerves része Weöres replikájának. Többek között Németh Andor, Kassák és Fenyő László nemzedéki bírálatá-

ra válaszolt. A csípős részleteket is tartalmazó, vallomással záródó gúnyirat a *Nyugat* *Őrjárat* című rovatában látott napvilágot. A költő 1943 végén nem csupán a hivatalos munka elől menekült el a pécsi könyvtárból (150.). Ha csak ez a cél vezette volna, nem hagyja ott szeretett városát. Takáts Gyulának 1944. január 15-én azzal indokolta váratlan távozását, hogy a pécsi mozgalmas élet már akadályozta tervezett műveinek megírását. Az sem volt mellékes, hogy a háború végét és „az esetlegesen mutatkozó bajokat” szüleinek közelében kívánta tölteni. Weöres pécsi éveit tovább lehetne árnyalni kevésbé feldolgozott kapcsolataival. Érdeemes lenne összeszedni, hogy a *Dunántúlban* és a *Pécsi Naplóban* milyen versek jelentek meg tőle, mit írtak első köteteiről, felolvasásairól, előadásairól. Interjúk közöltek vele, megkérdezték az induló könyvtárról is.

A könyv legbensőségesebb írásai Takáts Gyuláról szólnak (159–219.). Szirtes Gábor feleleveníti személyes kapcsolatukat, foglalkozik a kaposvári költő, múzeumigazgató baráti körével, jellemzi az *Őt esztendő Drangalagban* és az *Újabb évek Drangalagban* című kötetit. Érzékletesen mutatja be a Bece-hegyi naplót. A ciklus lírai darabja az *Él s ragyog a vers tovább* című búcsúztató. Ezt követően azt a Csűrös Miklóst méltatja, aki Takáts Gyula életművével az őt megillető szakértelemmel, körültekintéssel és szeretettel foglalkozott. Az összeállítás zárlatában a költő utóéletét tekinti át. Akárcsak Csorba Győző esetében, Takáts Gyulával kapcsolatban is elmondható, hogy tisztelői, műveinek elkötelezett olvasói közül többen is komoly munkával járultak hozzá, hogy szeretetre méltó alakját és líráját ne lepje be idő előtt a „feledés futó pora”.

Nem ünneprontásként említem, de nem hagyom szó nélkül, hogy a kötetben rengeteg helyesírási hiba maradt. Csak néhány jellemzőt idézek: Waldapfel féle; akarat erejéről; hét esztendő; Csiki havasokba; Cambridgei egyetem; múlandóságára. Az elválasztási hibák (lehetőség-es; sz-abadság; es-emények és tucatnyi társuk) a tördelés számlájára írhatók. Ezek a botlások egy gyors átolvasással javíthatók lettek volna.

Könyvismertetőm címét Szabó Lőrinc *Feliratából* választottam. Remélem, hogy a vers további, nagyon borúlátó sorait nem kell hozzágondolnom. Szirtes Gábor célja, tevékenysége nemes, amit eddig megvalósított, tiszteletre méltó. Hivatásának eredménye már nem tőle függ. Megkezdett eredményes, sokoldalú munkája folytatást érdemel.

2. PÉCSI NEMZETKÖZI TANGÓ FESZTIVÁL

2022
09 / 09-10

www.pesciprogram.hu

nka

PÉCSI
NEMZETI
FESZTIVÁL

filharmonia

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA

MAGIC GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágys tábla (3x2 m-ig) és tekerces UV-nyomatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
 - > Óriásformátumú nyomtatás és konfekcionálás
 - > Belsőépítészeti és dekorációs nyomtatás

nyomdaiotletek@t-online.hu

2022. szeptember 12–17.

www.pecslit.hu

ZÁVADA PÁL

FELOLVASÓSZÍNHÁZ

**BERTÓK
LÁSZLÓ**

ÉLETÉBŐL ÉS MŰVEIBŐL

LÁZÁR BALÁZS DARABJA
A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ
SZÍNÉSZEINEK ELŐADÁSÁBAN

CSERNA-SZABÓ ANDRÁS

HÁY JÁNOS

TÓTH

KRISZTINA

A 20 ÉVES LITERA &
GARACZI LÁSZLÓ

**SZABÓ T. ANNA ÉS DÉS ANDRÁS
ZENÉS IRODALMI ESTJE**

NEMES NAGY ÁGNES 100

POLCZ ALAINE

100

VISKY ANDRÁS

HUMMEL-JELENKOR

SZÉPIRODALMI DÍJ ÁTADÁSA